

1896. № 109.

24.

Փ Ո Ք Ր Ի Ն

ՀԵՂԻՆԷԻ ԵՐԱԶԸ

Փոխար. ուսու.

Յովհ. Արաբաջեան

Գրք. և 5 հոպ.

Աւգոստինոսյան.

Բաղրան Գ. Ս. Սանտիանցի.

1896

1

Կ-89

ՓՈՔՐԻՆ

ՀԵՂԻՆԷԻ ԵՐԱԶԸ

Փոխար. ուս.

Յովհ. Արաբաչեան

Ալեքսանդրապոլ.

Տպարան Գ. Ա. Սահուկեանցի.

1896

2001

Доз. Пенз. Твфл. 18 Ноября 1895 г.

50187-ահ

35956-66

Ժամացոյցը տաւ խփեց:
Փաբեի Հեղինէն, որ գրասե-
ղանի առաջ հասած Հետեւալ
որու ալ գասերն էր սովորում,
փոխեց գերբը, յորանջեց և
սկսեց գրքերը Հաւաքել. յետոյ
հա գուրս գնաց ընդունարան
բարի գեշեր մաղթելու ծնողնե-
րին և վերադառնալով իւր գե-

դեցիկ կահաւորուած սենեակը,
սկսեց հագուստները հանել:
Նա արդէն պատրաստուած էր
անկողին մտնելու, երբ դահ-
լիճի բաց դռնից լսուեց ժա-
մայոցցի ձայնը, որ կէս էր խը-
փում:

— Տառն և կէս . . . ասաց
Հեղինէն և շտապով մտաւ վեր-
մասի տակ. — տառնեմէկին
հագիւ կարելի լինի քնել. իսկ
առաւօտեան ժամը եօթին
պէտք է զարթնել: Հալըիկա և
ուսուցիչս աւել են, որ հասա-
կաւոր մարդիկ եօթը ժամից
աւելի չպէտք է քնեն, եթէ

ուղում են առողջ մնալ, իսկ
հիւանդները և մանուկները
զրանից քիչ աւելի էլ կարող
են քնել: Ուրեմն հիմա քնե-
լու լաւ ժամանակ է:

Նա բարձրացաւ տեղից մոմը
հանդցնելու, որ զբաժ էր ան-
կողնու մօտի փոքրիկ սեղանի
վրայ: Բայց այդ բանը նրան մի
անգամից չջաջողուեց: Մոմա-
կալը դռնու մէջ սեղանի հակա-
ռակ ծայրում, և որքան էլ նա
աշխատում էր հանդցնել կրա-
կը, որքան էլ լաչն էր բաց ա-
նում բերանը, այնուամենայ-
նիւ բոցը տատանւում, դող-

դողում էր, բայց չէր հանգչում:

— Յիմմար, չե հատկանում, որ քնելու ժամանակ է, չէ՞ որ արդէն գիշեր է . . . այժմ համարեա ամէքն էլ քնած են:

Հեղինէն բարկութեամբ երկարացրեց ձեռքը, վեր առաւ անհնազանդ մօմը, մօտեցրեց բերանին և բոլոր ուժով փչեց — կամակոր բոցն խփոյն հանգաւ. դրանից չետայ Հեղինէն չաղթական ձեռով մօմակալը գրեց իւր առաջուան տեղը:

Դրսում տիրում էր խորին լռութիւն: Պայծառ լուսինը ճեմում էր պարզ երկնքի երե-

սին և ճառագայթը ձգել էլ լուսամուտի վարագոյրի ծակուտիներեց ներս: Նա լուսաւորել էր սենեակի կահ-կարասիքը, նկարները և կամաց-կամաց մօտենում էր անկիւնում դրած փոքրիկ մահճակալին, կարծես վախենում լինէր նրանից: Սպիտակ անկողնում, հագին նոր, մաքուր սպիտակեղէն, գեղեցիկ վերմակի տակ պարկած էր առողջ, վարդագոյն, լեքը այտերով Հեղինէն: Նրա գեղեցիկ գանգուրներով ծածկուած կլորիկ գլուխը հանգչում էր մաքուր գլխակալի վրայ. խոշոր,

սի աչքերը դեռ ևս բաց էին.
 իսկ դեռ մտածում էր զանազան
 բաների վրայ — լուսնի, վաղ-
 ուան դատերի, լաւ եղանակի. . .
 Բայց իրա աչքերն հետզհետէ
 փոքրանում էին և կոպերը
 ծանրանում. . . Նրանք մի ան-
 դամ էլ կամացուկ բարձրացան
 և իսրից ծածկուեցին. . . Նը-
 կար ու գեղեցիկ արտեանունքն
 ընկան քնքոյշ աչտերի վրայ
 — Հեղինէն քնեց:

Լուսինն էլ հէնց կարծես
 դրան սպասում լինէր: Նա կա-
 մացուկ շարժեց իւր ճառագայ-
 թը մահճակալից դէպի սեղանը,

աջնտեղից դէպի սենեակի միւս
 ծայրը և վերջապէս կորու մար-
 մաշի վարագոյնների մէջ. երեւի
 իսկ գնաց մի ուրիշին էլ անուշ-
 քնի հրաւիրելու:

Մութն է: Հեղինէն խոր քնի
 մէջ է:

Մութն է և խաղաղ: Յանկարծ
 մի մեղմ ձայն հնչեց.

— Վեր կաց:

Սա ինչ բան է. նրան դար-
 թեցնում են. այո, ձայնը կրը-
 կնուեց:

— Վեր կաց:

Ո՛չ, նա չի լսում, նա խօսը
 քնած է:

—Վեր կաց:

Հեղինէն մի շարժում է գործում քնի մէջ, բաց է անում աչքերը և խոհոյն նորից փակում:

—Ա՛խ, այս ի՛նչ է . . . Թողէ՛ք ինձ. ես քնեմ եմ ու գում:

—Վեր կաց:

Հեղինէն նստում է անկողնում մէջ, տրորում քնաթաթախ աչքերը և շուրջը նայում, —սենեակը մութն է, մինչև անգամ լուսնի լոյս էլ չկայ. ամեն ինչ հանդարտ է և լուռ . . .

—Իսկ ինձ այնպէս թուաց, որ իբր թէ ինձ զարթեցնում են. կարծում էի, թէ արդէն

վեր կենալու ժամանակ է:

Նա նորից կամենում է մըտնել փափուկ վերմակի տակ:

—Վեր կաց, գնանք, — քրնքշաբար շնչում է մէկը նրա տիանջից:

—Ո՛ր է այս, ո՛ւր գնանք:

—Շուտով կ'իմանաս, թէ ո՛ւր պիտի գնանք. միայն վեր կաց և շուտով հագնուի:

Ոչ ոք չի երևում. բաց միայն անծանօթ քաղցր ձայնը մեղմ կեքսով հնչում է նրա տիանջներին մօտ:

Հեղինէն սարսափում է . . .

—Մի վախի՛ր, — լուռն է նորից

ձայնը. հարձեւ նա դուշակեց
Հեղինէի զգացմունքը. — գնանք
շուտով. մի շփոթուիր, վեր առ
դուլպաներդ և հագնուիր:

Հեղինէն երկիւղի հետ միա-
սին զգում է և զարմանք, և
հետաքրքրութիւն: Ո՞վ է սա,
կամ թի՞չ կարող է լինել . . .
Ահամայ նա վեր է առնում
դուլպաները և կօշիկներն ու
հագնում է, վար է առնում
կախարանից շրջադպետաւ . . .

— Բայց ո՞ր պէտք է գնանք:
Հիմա գեշեր է, — կանգ է առ-
նում նա:

— Այո, գեշեր է:

— Նշանակում է՝ գնալ չի կա-
րելի: Փողոցներում մութն է:

— Ո՛չ, մութ չէ: Միայն դու
ես այդպէս կարծում. Նայել . . .

Այդ խոյ ըստէն պայծառ
ճառապայթը լուսամուտից ըն-
կնում է սենեակի մէջ և իւր
արծաթափայլ լոյսով լուսաւո-
րում ամբողջ սենեակը:

— Տեսնում ես:

Փոքրիկ Հեղինէն տեսնում է
լուսնի լոյսը և ուրախանում,
կարծելով, թէ դրա միջոցաւ
կրկարողանայ տեսնել իւր խո-
սակցի գէմքը: Նա ուշադրու-
թեամբ նայում է աջ, ձախ,

յետ, — ոչ, ոչ ոք չի երևում:

— Ինչո՞ւ ես ուշանում, — հըն-
չում է նորից ձայնը:

— Բայց չէ՞ որ հիմա՛յ բոլորն
էլ քնած են, — ասում է Հեղի-
նէն, աշխատելով համողել
անձանոթին:

— Այդպէս ես կարծում:

— Այո՛, իհարկէ, հիմա՛յ ամեն
ոք քնած է, պնդում է նա:

— Հապա՛ մի գնանք, ինքդ
տես և իմացի՛ր, թէ արդեօք
գիշերը բոլորն են քնում: Ես
հէնց դրա համար եկա՛յ, որ ցոյց
տամ քեզ . . .

Յանկարծ Հեղինէն զգում է,

որ փողոցումն է: Նա ինքն ի-
րեն հաշիւ չի կարող տալ, թէ
սա ինչպէս պատահեցաւ, — քեչ
առաջ կանգնած էր իւր մահ-
ճակալի մօտ, իսկ այժմ մեղմ
ցուրտը զիպչում է նրա աչտե-
րին, երկնքից պայծառ աստ-
ղերը նրան են նայում, նրա
հանդէպ երևում են տներ,
լապտերներ, քարեայ սիւներ,
և ինքը գնում է մի անձանոթ
փողոցով:

Գիշեր ժամանակ, այսպիսի
մթութեան մէջ, միայնակ, ան-
ձանոթ անդում . . . Հեղինէին
դարձեալ տիրում է լարտափը:

—Է՛հ, բաւական է, մի վախի՛ր
այդչափ: Քեզ ոչինչ չի պա-
տահել, հաւատան ինձ, — նորից
դուշակելով նրա միտքը, ան-
ծանօթ ձայնը աչնպիսի քըն-
քշութեամբ է հնչում, որ Հե-
ղինէի երկիւղը բոլորովին փա-
րատւում է և սիրտը հանդս-
տանում: Նա շատ է ցանկանում
հարցնել անծանօթից, թէ ար-
դեօք մի է նա, ինչո՞ւ չի երե-
ւում, բայց չի համարձակւում
և միայն արագ-արագ առաջ
է գնում փողոցով:

Շրջակայքում ոչ մի մարդ չի
երևում, տիրում է խորին

լուռութիւն:

—Ահա տեսնում էք, — ասում
է Հեղինէն. — արդէն ես ասացի,
որ ամեն ոք քնած է. հէնց
այդպէս էլ է: Տեսնում էք, ոչ
մի լուսամուտից կրակ չի երե-
ւում. նայեցէք, լուսամուտների
փեղկերն անգամ ծածկած են:

—Այո, այստեղ բոլորը քնած
են:

—Նւ ամեն տեղ էլ քնած
են. հապա մի ասացէք տես-
նեմ, թէ մըտեղ արթուն մար-
դիկ կան:

—Մենք ալդ խնայն կրտես-
նենք:

Նրանք այնպէս արագ են գնում, որ ձին և մինչև անգամ երկաթուղին դժուար թէ կարողանայ հասնել նրանց չտակից։ Եւ այնուամենայնիւ Հեղինէն չի ընդիմանում, յոգնածութեան մի փոքրիկ նշոյլ անգամ չի զգում։ Արքան լաւ կըլինէր տղւոյն տեսնել արագութեամբ ուսումնարան գնալ, մանաւանդ ուշացած ժամանակ . . .

Նրանք անցնում են մի ուրիշ փողոց և Հեղինէն հանդէպ բացւում է մի ընդարձակ հրապարակ, իսկ հրապարակի մէջ տեղը՝ մի հոյակապ շինութիւն,

չորս կողմից շրջապատուած սեւ-նագարդ սրահներով, — և այն ամենը լուսաւորուած անհամար լուստերներով։

— Օհ, այս խօմ թատրոնն է, — ուրախութեամբ բացագանչում է Հեղինէն, ճանաչելով այդ հոյակապ շինութիւնը։

— Այո, թատրոնն է, մենք խեղճ ներս կըմտնենք։

Մի քանի վայրկեան ևս — և ահա նրանք թատրոնում, մի դատարի օթեակի մէջ են։ Հեղինէն երկիւղով ներս է մտնում և նստում, որովհետեւ նա երբեք մեծահասակ թատրոնում չէ

եղած: Բայց ոչ, նա միայնակ
չէ. նրա աներեւոյթ ուղեկիցը
մօտն է և ժպտալով ասում է:

— Տեսնո՞ւմ ես, աշտեղ քնած
չեն:

— Այո, աշտեղ քնած չեն,
— մտածում է Հեղինէն և հույ-
սում շուրջը: Աշտեղ ամեն ինչ
փայլում, շողշողում և հուրա-
յուցիչ լոյս է արձակում: Մի
քանի փայլուն հագուստներ
հաղած մարդիկ արագ-արագ
շրջում են գեղեցիկ աղբիւրի
առաջ: Կահաչ ծառների վերեւ
փայլում է արեւը, որի անհա-
մար ճառագայթները, ընկնե-

լով հայելանման յատակի վը-
րայ, լոյսի մի ամբողջ ուղիւ-
նու են կազմում: Հեղինէն
դարձեալ իւր հայեացքը չորս
կողմն է դարձնում: Ամեն ինչ
շարժւում, փայլում և շլացնում
է նրա աչքերը. ամեն տեղ հ-
րւում են բազմաթիւ սովեայ
և արծաթեայ ուսաղիւրներ,
աստղեր, շքանշաններ, սուսեր-
ներ, գոյնզգոյն ժապաւէններ,
հախշուն ձեռնոցներ: Բարձրա-
յրեց նա աչքերը վերեւ և տեսա-
ւաաստաղից կախած մի հսկա-
շական ջահ, ամբողջովին լոյսից
և բիւրեղից բաղկացած: Անու-

շահոտութիւն, աղմուկ, ծափահարութիւն, երաժշտութիւն . . . Այո՛, այստեղ մարդիկ քնած չեն:

— Ժամանակ չէ՞ գնալու:

— Գնանք . . . ահամայ համաձայնուում է Հեղինէն:

Նա շատ ափսոսում է թողնել և հեռանալ այստեղից: Ո՛հ, որքան ուրախ կըլինէր նա, եթէ մինչև լոյս այստեղ մնար: Նրան շատ հաճելի են թւում արող ուրախութիւնը, անուշահոտութիւնը, սոսկին, շքեղութիւնը, այդ յուզմունքը, փայլւ . . .

Նրանք դարձեալ փողոցումն են:

— Ահա տեսնում ես, այստեղ ոչ ոք քնելու մասին չի էլ մըտածում:

— Թատրոնում քնե՞լ: Նս էլ իմ աչիտեղ եկած ժամանակ չեմ քնում, — պատասխանում է Հեղինէն:

Նրանք առաջ են գնում: Հեղինէն յանկարծ կանգ է առնում:

— Ա՛յ, պատահեցաւ:

— Նայեցէք, նրանք էլ չեն քնած, ասում է նա, ցոյց տալով կառապաններին, որոնք

շտապով հաւաքու՛մ էին թատրոնի անցքերի մօտ:

— Այ՛ն, նրանք գեռ քնած չեն, պտտասխանում է ձաջնը:

Հեղինէն ուշիմ հայեացքով նայում է: Լապտերների լոյսը հասնում է մինչև հրապարակը և լուսաւորում կառապանների ու կառքերի խմբերը: Նրանք բարձրաձայն խօսում, ծիծաղում են, շարժում են ձեռքերը, գլուխները: Յուրտը կարմրացրել է նրանց քիթը, աչտերը . . .

— Գնանք:

Նա գնում և անդադար չեւ է նայում:

Ջարմանալի բան . . . Յանկարձ նրա հանդէպ մուշկ լապտերի փոխարէն թատրոնի պայծառ արեւը երեւցաւ և որա կուրացուցիչ լոյսով ամեն ինչ պարզ և որոշակի կարելի էր տեսնել:

— Ներկայացումը վերջացաւ, հիմա՛յ բոլոր կառապանները հանդիսականներին կըտանեն և իրանք էլ կըգնան տուն ու կըքնեն, — երկար լուռ թիւնից չետոյ խօսում է Հեղինէն. աչն ժամանակ քաղաքում ամեն մարդ քնած կըլինի, աչնպէս չէ:

— Ո՛չ, ոչ ամենքը:

—Ինչո՞ւ, մեթէ մի որ և է
գործ կարելի է կատարել այս
ժամանակ:

—Ահա այստեղ կարող ես
տեսնել:

Նրանք մօտենում են մի տան,
որի ուան վերեւից կախած նշա-
նատախտակի վրայ ոսկեայ խո-
շոր տառերով գրուած էր. «Հա-
ցատուն»:

—Ի՞նչ էք ասում, թիչ,—ծի-
ծաղելով ասում է Հեղինէն.—չէ՞
որ սա հացատուն է . . . Մեթէ
դուք չգիտէք, որ հացատուն-
ները շատ վաղ, թաաըսնից
անգամ վաղ են փակում:

Խօսքը դեռ չվերջացած,
Հեղինէն իրան սենեակի մէջ է
գտնում: Ամեն ինչ հանդարտ
է և լուռ: Փողոցի լապտերի
լոյսը լուսամտան փեղկերի ճեղ-
քուածքներից ներս է ընկել,
այնպէս որ կարելի է նկատել,
թէ ինչպէս պահարաններում
մէկը միւսի վրայ, ընկած՝ քը-
նած են անցեալ օրուանից մը-
նացած մեծ և փոքր հացերը.
ամեն մի անկիւնում գանազան
ձեւի և տեսակի խմորեղէնները
կտր գլխի թափուած՝ հան-
դիստ քնած են: Անեակում ոչոք
չկայ. դռները փակ են:

Հեղինէն արդէն բաց է ա-
նում բերանը, որ տաէ, թէ —ա-
հա տեսնում էք, ես չտապիմ,
որ...

Յանկարծ դռները բացուում են
և նա մտնում է մի ինչ որ նա-
խասենեակ. նրա աղանջին մի
տեսակ օտարօտ աւելի հա-
ռաչանքների նման ձայներ են
հասնում: Նրա դէմ ու դէմը
խոհանոցն է: Մի ահագին վա-
ռարան վառւում է, կրակի
լոյսը՝ խառնուելով երկու փոք-
րիկ լամպարների լոյսի հետ
լուսաւորում է խոհանոցը: Պա-
տերի մօտ դրւած են երկու

և բարձր հասարակ սեղաններ,
իսկ սրանց տակը շարւած են
կիսատակառներ, տաշտեր, չա-
ններ, ձուաներով լի կողովներ,
ուրիշ մեծ ու փոքր տմաննե-
րով լիւղ. աչտակ ամեն
բան ալրաթաթախ է —սեղան-
ները, աշխատող մարդկանց ե-
րեսները, հագուստները, չա-
տակը, առաստաղը, — բոլորը,
բոլորը ծածկուած են ալիւրով:
Ամեն ինչ աչտակա ալրաթա-
թախ դրւածն է մէջ տես-
նելով, Հեղինէն չնկատեց, թէ
ինչ են հագած բանուորները.
— նրանք բոլորն էլ առանց

շապիկներէ, մինչեւ գոտիները
բոլորովին մերկ, բոքիկ ոտքե-
րն հոշիկներ հագած և գլուխ-
ներն մի-մի սպիտակ գլխարկ
զրած՝ աշխատում են։ Նրան-
ցից մի քանիսը տաշտերի
գլխին կանգնած՝ անդադար
կռանում և ուղղում են, —որ-
քանք խմոր են հունձում։ Մերկ
թևերը նրանք խրում են խմորի
մէջ և ապա դժուարութեամբ
գուրս քաշում, այդ գործողու-
թեան ժամանակ մի տեսակ
ճրթճրթոց է տարածում ամ-
բողջ խոհանոցի մէջ։

Այժմ Հեղինէն հանկանում

է, թէ ինչ ձայներ էին, որ
լսում էին նախասենեակում
եղած ժամանակ։ Բայց մի բան
նրան շատ է զարմացնում —
արդեօք ինչո՞ւ նրանք այս գոր-
ծըն աշխատի մեծ դժուարու-
թեամբ են կատարում, այնինչ
իրենց խոհարարուհին կարկան-
դակ թխելիս այնքան հեշտու-
թեամբ և շուտով է հունձում։
Սակայն Հեղինէն մոռանում է,
որ խոհարարուհու հու հունձածը
մի քանի ֆունտ է մեկն, իսկ
այստեղ ահագին տաշտի մէջ
լցուած է ոչ թէ հինգ-տասը
ֆունտ ալիւր, այլ տաս-տարն-

և Հինգ փութ միանգամից, որը հարկաւոր է լաւ հունձել, որպէսզի նրանից փափուկ հաց կարելի լինի թխել:

Սաստիկ շոգից և չարաչար աշխատելուց բանուորները դէմքերը և մարմինները ծածկւում են քրտինքի խոշոր կաթիլներով, որոնք անդադար ցած են գլորւում: Տաքութիւնը քանի գնում աւելանում է, այնպէս որ, եթէ ջերմաչափ լինէր այնտեղ, անշուշտ 40—45 աստիճան ցոյց կը տար:

Խմորը հունձած, վերջացրած է: Նրկու ժամուայ ընթացքում

նու հողիւ բարձրանայ թթուի: Ուրեմն բանուորները երկու ժամուայ չափ կարող են հանգստանալ: Որովհետեւ մինչև տուն գնալ-գալը անչարմար է—կարող են ուշանալ—նրանք իւրաքանչիւրը մի անկիւնում,—մէկը՝ սեղանի վրայ, միւսը՝ տաշտի մէջ, երբորդ՝ տախտակի երկարութեամբ և աչլն պարկում են հանգստանալու: Այդ կարճ ժամանակամիջոցում նրանք այնպէս են կազդուրւում, որ մինչև լոյս մի քաղէ անգամ գործից չեն հեռանում: Խմորը բարձրանալուն պէս, բանուոր-

ներն արդէն ոտքի վրայ են։
Նրանք տաշտերից խմորը լցնում
են սեղաններն վրայ, որոնց
մօտ շարւում են Հինգ—վեց
Հոգի, և սկսում են Հաւատար
չափով կտրատել, որպէսզի բո-
լոր կտորներից միեւնոյն ծան-
րութեամբ Հաց դուրս գայ,
կտրած կտորները տալիս են
Հարեւաններին, որոնք խիւսի
գնտում, կըրում են և տալիս
միւսներին. սրանք դանազան
տեսակ Հացերի ձեւեր տալով
խմորի գնտերին, չանձնում են
վերջապէս վառարանի մօտ
կանգնողներին, որոնք արդէն

ձգում են վառարանի մէջ ե-
փելու։ Ամեն մարդ իւր գործը
շատ լաւ գիտէ և այդ խի
պատճառով ամեն ինչ կարգին
և արագ առաջ է գնում։

Հեղինէն տեսնում է, թէ
ինչպէս խմորի կտորը արագու-
թեամբ ձեռքից ձեռք է անց-
նում։ Տեսնում է, թէ ինչպէս
այդ կտորը մի բոլիւն մէջ գըն-
տւում, կանոնաւորում է և
տեսակ—տեսակ Հացերի ձե-
ստանալով, մտնում է վառար-
ան, որտեղից քիչ ժամանակ
յետոյ դուրս է գալիս արդէն
բոլորովին պատրաստ և տար-

ւում միւս սենեակը . . . Տեւ-
նում է այս ամենը փոքրիկ
Հեղինէն և զարմանում: Ամեն
առաւօտ, թէյի հետ նա գործ
է ածում սպիտակ, թարմ հացը,
բայց երբէք չէր լսած, թէ թնչ-
պէս, որ ժամանակ և ում ձեռ-
քով է պատրաստում այդ հա-
ցը . . .

— Ես չէի կարծում, թէ այն
սպիտակ հասարակ բուլկիները
պատրաստելու համար այդքան
աշխատութիւն է հարկաւոր, —
մտախոհ կերպով ասում է Հե-
ղինէն, երբ նա անք հորից փո-
ղոց են դուրս դալիս:

— Բայց այս գեռ բոլորը չէ:
Դու տեսար այստեղ միմիայն
վերջական աշխատութիւնը, իսկ
նրբան սկզբնական աշխատու-
թիւն էր գործ դրած այդ հա-
ցի վրայ:

— Ի՞նչ էք ուզում ասել:

— Ես հացթուխի աշխատու-
թիւնը վերջնական եմ անուա-
նում, որովհետեւ նա վերջաց-
նում է այն գործը, որի վրայ
նրանից առաջ շատ մարդիկ են
աշխատել: Նա միայն թխում
է հացը, և դու ուղղակի նրա-
նից կարող ես գնել և օւտել:
Բայց չէ՞ որ հաց թխելու հա-

մար ալիւր է հարկաւոր, ալիւրի համար՝ հատիկներ, իսկ հատիկների համար մշակած երկիր: Եւ հէնց այս ալիւրի, հատիկների եւ մշակած դաշտի պատրաստելը սկզբնական ամենակարեւոր աշխատութիւնն է, որը մենք այստեղ չտեսանք. եթէ չլինէր այդ սկզբնական աշխատութիւնը, չէր լինի երկրջնականը — հացթուխի դործը, եւ դու այն ժամանակ չէիր կարողանալ սպիտակ, համեղ բոլկիներ ճարել . . .

Իսկ երբ եւն աշխատում այն մարդիկ, որոնք ալիւր, հատիկ

եւ երկիր են պատրաստում. նրանք ցերեկով են կատարում երեւոյ գործը:

— Այո, միայն նրանց ցերեկը եւ աշխատութիւնն սկսում են այն ժամանակ, երբ դեռ ուրիշները հանդիսաքնած են լինում: Նրանք չեն քնում . . .

— Այո այս կողմը նույն ժամ, — լանկարձ բացադանչում է շեղինէն. այնտեղ էլ դեռ ես քնած չեմ: Տեսնում էք, բոլոր լուսամուտներից լոյս է երևում, թէեւ սա ոչ թաաթոն է եւ ոչ հացաառն: Ասացէք, խնդրեմ, ի՞նչ բան է դա:

—Կամենձում ես տեսնել:

—Այո, այո, աղաչում եմ ձեզ, — թախանձում է Հեղինեն, — ես աչժմ ամեն բան կամենում եմ տեսնել. ինձ ոտատիկ Հետաքրքրում են այն բոլոր մարդիկ, որոնք գիշերները չեն քնում:

«Ո՛րքան մեծ տուն է, իսկ և իսկ պալատ. բայց ոչ, պալատների լուսամուտները ալդպէս երկար և նեղ չեն լինում: Սրա պատերը շատ անճաշակ են շինուած, սրա կտուրի բարձր ծխնելոյղներից սե և թանձր ծուխ է բարձրանում: Ի՞նչ

չինուածիւն պէտք է լինի ուրեմն, — մտածում էր Հեղինեն:

— Սա գործարան է, — բացատրում է նրան աներեւոյթ ընկերակիցը: Այստեղ էլ մարդիկ չեն քնում և ամբողջ գիշեր աշխատում են: Հացատներում, որ դու արդէն տեսար, ամեն մի աշխատութիւն, ամեն մի գործ բանուորների սեփհական ձեռքով է կատարւում, իսկ այստեղ մարդկանց օգնելու համար հնարած և շինուած են զանազան մեքենաներ: Մեքենաների օգնութեամբ կատարւում են ամենայն տեսակ ծանր գործեր:

Մարդիկ միայն հսկում են, որ
 նրանք չփչանան, մաքրում և
 տալիս են նրան մի որ և է գործ
 կատարելու համար հարկաւոր
 նիւթեր: Գործարանի մեքենա-
 ները շարժւում են ոչ թէ մարդ-
 կանց օգնութեամբ, այլ մի ա-
 հագին շոգեմեքենայի, իսկ սա-
 լւր այդ մեծագործութիւնները
 համար գլխովին պարտական է
 հատարակ գոլորշուն: Շոգեմե-
 քենան գործարանների համար
 նային է, ինչ որ սիրտը մարդ-
 կանց համար: Եթէ չգործէ
 նա, եթէ նրա ահագին անիւր
 կանգ առնի մի բոպէ,—ամբողջ

գործարանում տմենայն գործ
 կըդադարի, մի ակնթարթում կը-
 կանգնեն մեծ ու փոքր մեքե-
 նաները բոլոր մեծ ու փոքր ա-
 նիւնները: Լսում ես այս որոտը
 — դա շոգեմեքենայի ձայնն է:
 Նրանք մօտենում են գործա-
 րանին. որքան մերձենում են,
 այնքան աւելի նրա սկայած
 պատերից, փակուած նեղ լու-
 սամուսներից զօրեղ է լսւում
 մեքենաների ահեղ սրտը, որն
 աչժմ ծովի ալիքների որոտման
 է նմանում: Բայց ահա յան-
 կարճ դռուք բացւում է. Հեղե-
 նէն տնցնում է գործարանի

շէմքից և կանգ է առնում: Նրա
հանդէպ բացւում է մի մեծ
ոկնեակ, լամպարների դժգոյն
լոյսը հազիւ հազ լուսաւորում
է այդ օկնեակը. այս մռայլ
լուսաւորութեան մէջ մի ինչ որ
բան փաշլփլում, շարժւում, պը-
տըտւում, օրօրւում է, բարձրա-
նում, ցածանում, այս ու այն
կողմն է ձգւում, որոտում է,
սուլում, ճըռռում, ճըղճըղ-
ում . . . Ահագին օկնեակի մէջ
մի տեսակ անախօրժ, գարշելի
հոտ է տիրում:

Հեղինէն երկիւղից քաշւում
է մի տնկիւն, նա պատրաստ է

շուտով փախչել այդ տեղից.
Բայց հետաքրքրութիւնը պինդ
շղթայել է նրա ոտքերը: Նրան
աներևոյթ ուղեկիցը խոտացել
է տանել այն ամեն տեղերը,
ուր մարդիկ գիշերները չեն
քնում և մանրամասն բացա-
տրել նրանց արած գործերը. և
ճիշտօր՝ ահա նրա քաղցր ձայնը
հնչում է Հեղինէի ախանջում...

— Սա շալի գործարան է. բըր-
դից այստեղ պատրաստւում է ն
թելեր, խոկ թելերից զանազան
տեսակ մահուտներ, դրապներ,
մի խօսքով ամեն տեսակ բըր-
դեայ գործուածքներ: Ոչխար-

ներեց նոր խուլուած բուրդն
առհասարակ կեղտոտ և խղփոտ
է լինում. ամենից առաջ հար-
կաւոր է նրան մաքրել և իւ-
ղից զտել. մաքրելու համար
բանուորները բուրդը լցնում են
սապոնի ջրով լեքը ամանների
մէջ և մեքենան իւր երկար
թաթերով լուանում ու մաք-
րում է նրան կեղտից և խղից:
Բանուորին մնում է միայն կան-
գնել և հաւաքել մեքենայի
միւս ծայրից սպիտակ ջրի հետ
դժւըս թափուող արդէն բոլորո-
վին մաքուր բուրդը, չետոյ
նրան չորացնում, գլուծ, մա-

նում են . . .

Հեղինէն համարեալ լսում...
ձիշտ է՝ շատ հետաքրքիր է
տեսնել, թէ ինչպէս են դու-
ծում աչս մեքենաները, բայց
դրանից աւելի նրան հետաքրք-
րում են աչստեղ աշխատող
մարդիկ: Նա մօտենում է դրանց,
դիտում դէմքերը, լսում է խօ-
սակցութիւնները և նրա իր-
կիւղը բոլորովին անհետանում է,
որովհետեւ ոչոք նրան չի նկա-
տում, ոչոք նրա վրայ ոչա-
դրութիւն չի դարձնում և նա
համարձակ շրջում է սենեակից
սենեակ, վազվզում սանդուխ-

ներով. . .

Յանկարծ մի տարօրինակ տեսարան ստիպում է նրան կանգ առնել,—նրա հանդէպ մի ինչոր ահագին սիպտակ կոշտեր առաջ են շարժւում:

—Այդ ի՞նչ է, — սարսափած հարցնում է Հեղինէն:

—Իա արդէն պատրաստի մահուդ է. բանուորներն այդ տանում են ներկարան, որտեղից վերջապէս գանազան գոչնի մահուդներ են դուրս գալիս:

Հեղինէն ուշադրութեամբ դէպի այդ կոշտերին է նայում, տեսնելու գրանց կրող բան.

ուորներին: Սկստակ մահուտի վրայ հազիւ-հազ նշմարում են պինդ սեղմուած փոքրիկ նիհար ձեռքեր, սպիտակ կոշտերի տակից հազիւ-հազ ելում են երեխաների գունատ դէմքեր, լուում է նրանց բոբիկ ոտքերի ձայնը,—և վերջապէս սպիտակ կոշտերն անհետանում են դռների չետեր:

Նրանք փոքրիկ բանուորներն են, որոնք նոյնպէս դիշերը չեն քնում, այլ աշխատում են գործարաններում: Նրանցից մի բանիւր հասակաւորներն մօտ են աշխատում և օգնում են

նրանց զանազան գործերում,
խի մի քանիսն էլ իրանց գլխի
են աշխատում: Գործարանի շատ
մասերը լիքն են այդպիսի
փոքրիկ բանուորներով:

Ահա մանող մեքենան ա-
րագութեամբ մաքուր բրդից
թել է պատրաստում՝ իւր խը-
ւացուցիչ ձայնը տարածելով
չորս կողմը: Յանկարձ՝ դըռռ...
— Թելը կտրուեց, գործը խան-
դարուելու վրայ է. մէկ էլ
տեսնում ես, վրայ է հասնում
փոքրիկներից մէկը և բռնելով
թելի ծայրերը, կապում է նը-
րանց, և նորից ամեն ինչ առաջ է

գնում իւր կարգով:

— Բայց չէ՞ որ այս երեխա-
ները եօթը ժամից աւելի պէտք
է քնեն, — չիշում է Հեղինէն
իւր կարգացածը և նայում, թէ
ինչպէս փոքրներից մէկը՝ շապ-
կի թւերն չետ ծալած՝ սողում
է մեքենայի տակը, որում է
աշնտեղի կեղտոտուած յատակը,
հաւաքում աղբը: Իսկ մեքե-
նան շարժւում է. դըռռ...
դըռռ... ձայնում են մեծ ու
փոքր անիւները: Ահ, շուտ,
շուտ դուրս արի, եթէ ոչ նրանք
կըջարդեն, կըփշրեն քո փոքրիկ
անդամները: Բայց, ոչ, տհա-

նա ողջ և առողջ դուրս եկաւ։
 Նա ոչնչից չի վախենում. տեսէք,
 նորից մտաւ մի ուրիշ մեքենայի
 տակ իւր գործը տեսնելու։ Այդ
 գործի համար հասաւորներն ըր
 բոլորովին անյարմար են, հար-
 կաւոր են փոքրիկ արագաշարժ
 երեխաներ։

Հեղինէն անցնում է մի ալ
 սենեակ։

Առաւումը մի, ինչպիսի ահա-
 գին աղմուկ է տիրում ալատեղ։

Սա գործող մեքենաների
 ձայնն է։ Գործարանի այս մա-
 տւմ պատրաստի թելերից գոր-
 ծուածներ են պատրաստւում։

Այստեղ ցածիկ նստարանների
 վրայ շարուած են փոքրիկ
 բանուորները. նրանց բոլորի
 բոքիկ ոտների մէկը երկարաց-
 րած է, որոնց մեծ և երկրորդ
 մատների մէջ դրուած է մի—մի
 իլիկ. այսպիսով նրանք մեքե-
 նայի մահուցիկ համար թել են
 մատակարարում։ Ժըժ... Ժըժ...
 Ժըժ... պտտւում են իլիկները
 և սաստկութեամբ քերծում
 փոքրիկ մատները։

Ո՛րքան գեղեցիկ գործուած-
 ներ են դուրս գալիս այդ մե-
 քենաների տակից. ինչպիսի
 բարիւթներ, քիշմիրներ, ինչ գը-

բապնեք... Որքան գեղեցիկ
Հագուստներ կարելի է կարել
այդ Հիանալի կտորներից: Գոր-
ծարանից այդ դործուածները
վաճառում են խանութատե-
րներին. մայրը կըգնայ և իւր
սիրելի դստեր Համար կըգնէ
այդ կտորներից, կըտայ գերձու-
կուհուն կարելու և քիչ ժա-
մանակից չէտոյ արդէն պատ-
րաստ կըլինի նոր Հագուստը...

Բայց տարօրինակ բան...
Յանկարծ մեքեհաները, բան-
ուորները, նոյն խի ամբողջ դոր-
ծարանը անհետանում են...
մնում են միայն մի բանի կտոր

դործուածներ:

Եւ ի՞նչ է տեսնում Հեղինէն.
— կտորները փռած են երկար
սեղանի վրայ և ինչ որ՝ կոշ-
տացած, փոքրիկ կանացի ձեռ-
քեր ճարպիկութեամբ մեծ,
սուր մրկաւաներով կարատում
են նրանց զանազան ուղղու-
թեամբ:

Յետոյ այդ կտորներն անց-
նում են ուրիշ ձեռքեր, որոնք
սկսում են ասեղներով կարել,
թափել, ծալքեր անել և այլն...
Վերջապէս, ահա նրանք պատ-
րաստ են: Բայց որքան մեծ
տարբերութիւն կայ այն երկար

կտորները և այս գեղեցիկ հագուստները մէջ . . .

Հեղինէն ապահովեամբ հաշում է այդ գեղեցիկ հագուստներին, որոնք արեւի նման փայլփլում են այդ ազգատիկ սենեակի մէջ: Պատի ժամացույցը վաղուց արդէն խփել է երեք ժամը, բայց արհեստահանացում ոչ ոք քնելու մասին չի էլ համարձակում մտածելու: Ի՞նչ քնել, պէտք է կարել, կարել ու կարել . . .

Նոյն խի ինքը — գլխաւոր վարպետուհին քնած չէ. նա շրջում է բազմաթիւ գերձա-

կուհիները շարքում և շտապեցնում թմրածներին — հարկաւոր է ժամանակին հաղցնել պատուէրները: Բոլորն էլ շտապեցնում են, — ո՞րը պէտք է դնայ թատրոն, ո՞րը այցելութեան, ո՞րը պարահանդէս . . .

Պարահանդէս . . . Ի՞նչ բան է արդեօք այդ պարահանդէսը. Հեղինէն երբէք պարահանդիսում չէ եղած, նա գաղափար անդամ չունի դրա մասին:

Սակայն դարմանալի գիշեր է այս գիշերը: Ինչ որ Հեղինէն մտքից անցնում է, կարծես, մէկն իմուչն գուշակում է այդ

և շտապում չաղեցնել նրա
հետաքրքրութիւնը:

Յանկարծակի՝ թատրոնական
տեսարանի նման՝ անհետանում
է նրա առաջից արհեստանոցը:
Նրա ցած առաստաղի, կեղտոտ-
ուած պատերի փոխարէն, Հե-
ղինէի հանդէպ բացւում է մի
ընդարձակ, կապտադոյն առա-
տաղով և դեղեցիկ բարձր պա-
տերով դահլիճ. երկնադոյն
առաստաղից կախուած է լու-
սաւոր ջահը:

Ոչ ոք քնած չէ: Մարդկանց
բազմութիւնից դահլիճի ողբ
բոլորովին ծանրացել է, որեց

հանդիսականներին գէմքերի վրայ
յողմածութիւն և ալլալլութիւն
է կարդացւում. նրանց գեղեցիկ
հագուստները տրորուել, փշա-
ցել են: Նրեի աչս է դրանց
ճակատագիրը: Գործաւորնում
դժուարութեամբ գործուելուց,
կեղտոտ արհեստանոցից մա-
քուր, գեղեցիկ դուրս գալուց
յետոյ, աչստեղ, աչս պարահան-
դի, սի շքեղ դահլիճում նրանք
փշանում, կեղտոտւում են . . .

Հեղինէն արդէն խմացաւ, թէ
նոց է պարահանդէսը նրա
հանդէպ թնդում է երաժ-
շտութիւնը, մարդիկ՝ դերա-

ստանների նման՝ շարժւում — պարում են, նրանցից մի քանիսը ուրախ գուարթ են, միւսները գունատ, յոգնած, և վերջինների թիւն աւելի է երեւում. անկասկած հետեւեալ օրը նըրանք կըհիւանդանան: Չէ՞ որ առողջ մնալու համար մարդիկ պէտք է մօտ եօթը ժամ քնեն: Հասկա ինչո՞ւ սրանք չեն քնում: — Հոգ մի տանիր, սրանք էլ շուտով կըցըրուեն և կըգնան քնելու —, բացատրում է Հեղինէին աներեւոյթ ուղեկիցը, — պարտահանգէսը շուտով կըվերջանայ: Արդէն լուսանում է:

Գնանք:

Նրանք դուրս են գալիս փողոց: Գիշերն արդէն վերջանալու մօտ է և լոյսը հետզհետէ սկսում է բացուել:

Հեղինէն գլուխը կախ ձգած դնում է. աշնանային ցուրտ քամին շարժւում է նրա գանգուրները: Նրեւում է, որ նա սաստիկ զբաղուած է իւր մըքքերով: Ի՞նչ է մտածում արդեօք . . . :

Յանկարծ Հեղինէն գլուխը բարձրացնում է և ի՞նչ է տեսնում, — քաղաքը մի կողմ է մնացել և ինքը գտնւում է մի

տափարակ տեղ:

Դա մի լաջնատարած դաշտ է, որտեղ կանաչի նշույլ չի երևում. նա ամբողջովին ծածկուած է քանդուած հողի խոշոր փերթերով. տեղ — տեղ երևում են ահագին գնդերի նման բաներ, որոնք աչռաչն կողմն են շարժուում: Հեղինէն հետաքրքիր հայեացք է ձգում այն կողմը եւ՝ թէպէտ շատ դժուար է աշխատային մոռտ խուզի միջից հեռւում մի բան որոշել, բայց եւ այնպէս, նրա սրտտես աչքերը կարողանում են պարզ որոշել այդ շարժուող

գնդերը, որոնք ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ դուրձան, առաջնից եղներ լծած, իսկ չետեկց՝ դուրձանաւորը մաճը ձեռքին:

— Դա երկրագործ է, որ վարում է երկիրը: Նա հաց պէտք է ցանէ, իսկ սրպէզսի դարնանը կարելի լինի ցանել, հարկաւոր է հողը աշունքից մշակել, պատրաստել: Հողը պէտք է փափուկ լինի, որ մատաղ բոյսը կարողանայ հեշտութեամբ տարածել իւր բարակ արմատները: Հողը վարում են դուրձանով, որից չետոյ ցաքանի տտամնելով փշրում են կոշտացած

կտորները, ապա հացահատիկը
ցանում և նորից ցաքանում են:

—Այ՛ո, այ՛ո, այժմ հատկա-
նում են, ընդ միջում է յան-
կարձ Հեղինէն. սրանք այն
մարդիկն են, որոնց մասին ա-
սացիք, որ պատրաստում են հո-
ղը, հատիկը և ալիւրը, որպէսզի
հացթուխները անգործ չմնան
և մեզ համար հաց հասցնեն:
Նրանք թէև գիշերը քնում են,
բայց նրանց ցերեկն ու աշխա-
տութիւնը սկսում են այն
ժամանակ, երբ ուրիշները դեռ
հանգստանում են: Յիշում եմ:

Հեղինէն տեսնում է, թէ

ինչպէս երկաթեայ խափը խրում
է հողի մէջ, ինչպէս նրան դուրս
են քաշում աշտեղից գիւղական
ուժեղ եզները և վերջապէս,
ինչպէս կաշուն հողի վրայով
գութանի յետեւից դնում է
չաքքաշ հողագործը:

Քամին բարձրանում է և տա-
րածում մառախուղը. հեռու
անտառի յետեւից արևի ճա-
ռագայլմիները ընկնում են դաշ-
տի վրայ և լուսաւորում ան-
սահման արտերը. . .

—Դիտէ՛ք ինչ կայ,—յանկարձ
ասում է Հեղինէն.—սրանից
յետոյ ես գիշերները հանգիստ

քնեւ չեմ կարող:

— Ինչո՞ւ:

— Այնպէս. ես չեմ մոռանալ
աչն, ինչ որ դուք ցոյց տուիք
ինձ: Բոլոր մարդիկ աշխատում
են... ես չեմ կամենում քնել:

— Չե՞ս կամենում քնել, — իսկ
միթէ մոռացար աչն, ինչ որ
կարգացել էիր գրքում. մոռա-
ցմբ, թէ քանի ժամ պէտք է
մարդս քնի, որ առողջ մնայ...
Քնելը, որդեակ, քնիր հանդարտ
ու խաղաղ, որպէսզի միշտ ա-
ռողջ, ուժեղ և ուրախ մնաս.
ցերեկով էլ մարդ կարող է շատ
գործեր կատարել, այդքանը

քառական է քեզ համար: Տո՛ւր
ինձ ձեռքդ. տեսնում եմ, որ-
քան կլոր ուժեղ ձեռք է, սա
կարող է շատ ու շատ բարի
գործեր կատարել և ցերեկով,
եթէ միայն ցանկանաս... Մնաս
բարեաւ, ժամանակ է բաժան-
ուելու: Հեղինէն զգում է, որ
մէկը կամացուկ սեղմեց իւր
ձեռքը և շուրջն է նայում, բայց
ոչ ոք չի երևում:

Նա տեսնում է, որ մոռա-
կուղը բոլորովին անհետացաւ,
քամին փախցրեց սև ամպերը,
միթին անտառի ետեւից բարձրա-
ցաւ պայծառ արեգակը. նրա

Ճառագայթները հետզհետեւ
լացնանում, տաքանում, պաշ-
տառանում են...

Ճառագայթները մէկն ընկե-
նում է Հեղինէի սենեակի մար-
մաշի վարագոյցները վրայ, լու-
սաւորում է սենեակը և զար-
թեցնում նրան:

Գիշերն անցկացաւ: Երբոր
վերջացաւ:

Հեղինէն զարթնեց խոր քնից:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0014846

9384700

Հու տով կը աղագրուեն

I

Մ. Բ Լ-էէ

ՄԵՑ ՄԱՐԴԿԱՆՑ ՄԱՅՐԵՐ

II

Դ. Լ-էէ-է

Ա. Հ Մ Ա Ր

(Բէռութեան Եւ Կեանքի)

891.715

Կ-89